

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО НАПРЯМУ У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті визначено й теоретично обґрунтовано умови ефективного формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх інженерів гірничо-металургійного напрямку у вищому закладі освіти. Зазначено необхідність уведення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у вищих закладах освіти, його мету й основні завдання для формування в майбутніх фахівців умінь і навичок володіння українською літературною мовою в професійній діяльності, виділено основні блоки при його вивченні, а також основні складники процесу формування мовної особистості майбутнього фахівця.

Ключові слова: професійна мовленнєва компетентність, компетентнісний підхід, професійне мовлення, професійна комунікація, мовна підготовка, професійна культура, професійна діяльність, мовна особистість.

Постановка проблеми. Однією з головних передумов сталого соціально-економічного розвитку країни є формування відповідного професійного рівня її кадрового потенціалу. Нині, коли в усіх галузях виробництва відбуваються реформаційні процеси, виникла потреба в підготовці високоосвічених, висококваліфікованих та висококультурних фахівців, які не тільки володіють високим рівнем професіоналізму у своїй галузі, а й уміло його застосовують на практиці. У Національній доктрині розвитку освіти йдеться про нагальні й перспективні вимоги до фахівців, про необхідність самоосвіти, підвищення професійного рівня, готовності до професійної діяльності. Майбутні фахівці повинні стати основною рушійною силою відродження та створення якісно нової незалежної України.

У період розбудови нової держави, оновлення всіх галузей життєдіяльності суспільства, коли відбувається реалізація Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)», рівень професійної підготовки майбутнього фахівця визначається сформованістю його мовної компетенції та мовленнєвої професійної компетентності. Питання компетентнісного підходу до навчання набуває нині особливої актуальності, що зумовлюється типовою проблемою: студенти – майбутні фахівці – здатні опанувати знання, але мають труднощі із засто-

суванням цих знань надалі в різних життєвих і професійних ситуаціях, на практиці, у контактах з представниками свого фаху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях І. Зимньої [5], О. Леонтьєва [8], В. Семиченко [13], Н. Тарасевич [11] та інших подається характеристика різних чинників, які сприяють успішному розвитку професійного мовлення в студента. У дослідженнях Ш. Амонашвілі [1], Н. Бабич [2], Н. Головань [4] та інших підкреслюється специфіка мовленнєвих умінь як прояв професіоналізму, визначається структура і зміст комунікативності, пропонується методика керування процесом формування мовленнєвих умінь у системі навчання студентів-нефілологів.

Мета статті полягає у визначенні й теоретичному обґрунтуванні умов ефективного формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх інженерів гірничо-металургійного напрямку у вищому закладі освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку вітчизняної вищої освіти характеризується реалізацією ідеї компетентнісного підходу, зокрема проблемою формування професійної мовленнєвої компетентності у студентів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів. У матеріалах Болонського процесу підкреслюється, що використання терміна «компетентність»

для визначення цільових установок вищої освіти знаменує зрушення від суто академічних норм оцінювання до комплексного оцінювання професійної підготовки випускників ВНЗ, а компетентнісний підхід до підготовки студентів вищих технічних закладів освіти – майбутніх фахівців – полягає в набутті й розвитку в них різних компетенцій, які визначають його успішну адаптацію в суспільстві. Поняття професійної мовленнєвої компетентності визначається через низку вимог, що вносяться до обов'язкового розв'язання питань і завдань, які спираються на базову кваліфікацію фахівця. На відміну від терміна «кваліфікація», компетенції включають, крім суто професійних знань і умінь, що характеризують кваліфікацію, такі якості, як ініціативність, співпраця, здатність до роботи в колективі, мовленнєві здібності, вміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати й використовувати відомості. З позицій компетентного підходу рівень освіти визначається здатністю розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань і досвіду. Компетенції можна визначити як сукупність здібностей реалізації свого потенціалу для успішної діяльності.

В умовах орієнтації вищої школи на всебічний і гармонійний розвиток особистості, посилення зв'язку змісту навчання з обраною професією особливого значення для формування професійної мовленнєвої компетентності студентів-нефілологів набуває вдосконалення змісту вищої освіти, відповідно до принципів якої у студентів технічних спеціальностей ВНЗ повинні вироблятися певні професійні якості, у тому числі й мовна підготовка, що передбачає вільне володіння українським фаховим мовленням.

Сучасні концепції й положення про професійно орієнтовану сутність мовленнєвої діяльності, що вважається одним із компонентів професійної готовності майбутнього фахівця, є доміантними у пошуках шляхів і механізмів формування професійних умінь. Мовленнєвий розвиток студентів технічних спеціальностей визначається якісним рівнем їх мовленнєвої діяльності, яка виявляється в професійній діяльності, а також у процесі його самореалізації як форми самопрояву, досягнення окремої мети, осмислення сутності професійної мовленнєвої діяльності.

Реалізація формування у студентів-нефілологів професійної мовленнєвої компетентності відбувається на заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», який урахує особливості викладання мови в нефілологічних вищих закладах освіти, вимагаючи професійно

орієнтованої комунікації, спрямованої на конкретного адресата – фахівця певної професійної спеціалізації. Динамічні зміни життя зумовлюють потребу в таких фахівцях, які здатні гнучко й оперативно адаптуватися до нових вимог, адекватно реагувати на нові виклики, навчатися протягом усього життя, розвиватися та творити.

Отже, курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)», уведений у ВНЗ як навчальна дисципліна, є дуже потрібним, оскільки саме він певною мірою має ліквідувати, з одного боку, прогалини в навчанні української мови в середніх навчальних закладах України, а з іншого – сприяти підготовці фахівців належного професійного та інтелектуального рівня. Цей курс продовжує формування національно-мовної особистості, розширює мовну компетенцію майбутнього фахівця у професійній сфері. Акцент переноситься з традиційного завдання – засвоєння відомостей про літературні норми української мови – на формування навичок професійної комунікації, засвоєння особливостей фахової мови, на розвиток культури мови.

Мета курсу – формувати в студентів-нефілологів – майбутніх фахівців – вміння й навички досконалого володіння українською літературною мовою в професійній сфері. Зміст курсу зумовлюється завданнями, спрямованими на те, щоб студенти правильно використовували мовні засоби відповідно до комунікативних потреб і якомога краще орієнтувалися в мовному процесі, а саме:

- оволодіти нормами сучасної української літературної мови, виробити навички правильного й доречного використання різноманітних мовних засобів залежно від сфери й мети висловлювання;
- набути навичок володіння термінологією майбутньої спеціальності;
- засвоїти відомості про призначення та структуру ділових документів і набути навичок самостійного складання різновидів ділових паперів;
- вільно користуватися різними функціональними стилями та їх підстилями в навчальній діяльності та професійному вжитку;
- розвивати комунікативні компетенції, потрібні в професійному спілкуванні [9, с. 58].

При вивченні курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» можна виділити такі блоки:

- поглиблення знань студентів (учорашніх випускників) з української мови, здобутих ними в середніх навчальних закладах, а саме:

з орфографії, орфоєпії, лексикології, фразеології, словотворення, морфології, синтаксису, пунктуації, стилістики;

- піднесення культури їхнього усного та писемного мовлення;

- навчання професійної мови, зокрема робота з професійною термінологією;

- складання ділових документів різних типів;

- робота з текстами, яка допоможе виробити в студентів навички аналізувати, оцінювати, узагальнювати, коментувати й перекладати прочитане з однієї мови на іншу, правильно формулювати думки й доцільно використовувати відповідні мовні засоби залежно від сфери й мети висловлювань, забезпечує розвиток усного та писемного мовлення студентів;

- складання монологів, діалогів, полілогів на фахову тематику;

- написання анотації до запропонованої наукової статті;

- підготовка рефератів і коротких повідомлень (2–3хвилини) на різні теми, проведення ігор тощо;

- робота зі словниками, довідниками тощо [9, с. 59].

Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається з системи загальних і професійних знань, тобто опанування фахівцем наукового дискурсу професії, або професійного мовлення, – галузевої термінології й фразеології, доречним і доцільним використанням, умінням застосовувати в певній професійній ситуації. Завданням вищої школи є підготовка висококваліфікованих фахівців, які матимуть ґрунтовні знання зі свого фаху й доцільно їх використовуватимуть, які вільно володітимуть державною мовою в усній і писемній її формах та матимуть високий рівень володіння професійним мовленням. Спілкування з молодими фахівцями гірничо-металургійного профілю – колишніми студентами ВНЗ – на заводах, численних шахтах Криворіжжя показало низький рівень професійної мовленнєвої підготовки, зокрема у використанні фахової термінології, невміння застосовувати набуті у вищому закладі освіти знання надалі в різних життєвих і професійних ситуаціях, на практиці, у контактах з представниками свого фаху.

На думку Н. Бутенко, під час обміну інформацією виникає прямий обмін думками, поглядами, ідеями, з'являються різні форми взаємних стосунків, симпатії, антипатії, які становлять собою міжособистісні стосунки. Отже, слово – це

робочий інструмент фахівця, а мовлення – компонент його професійної майстерності. Від правильності, точності, доступності висловлювань залежить ефективність, результативність роботи майбутнього фахівця. Особливі складності студенти відчувають у монологічних висловлюваннях – безсистемність, непослідовність, відсутність орієнтації на адресата. Без аргументації висловлених думок текст втрачає зв'язність, знижуються його комунікативні властивості.

Сучасний етап розвитку суспільства відзначається становленням та унормуванням українського професійного мовлення. Його основні ознаки, такі як точність, доцільність, правильність, чистота, доступність, логічність висловлювання, позначаються на рівні культури усного й писемного мовлення майбутніх фахівців. Саме знання професійної термінології, мовних кліше, професіоналізмів тощо допоможе в майбутній професійній діяльності, у контактах з колегами – представниками свого фаху.

Актуальність окресленої проблеми, її недостатня теоретична розробленість і потреба практики зумовили припущення про те, що формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх інженерів гірничо-металургійного напрямку у вищому закладі освіти буде ефективнішим за умов:

- визначення й цілеспрямованого формування професійних якостей, необхідних у реальній професійній діяльності;

- упровадження в навчальний процес моделі формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх інженерів гірничо-металургійного напрямку;

- застосування методики формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх інженерів гірничо-металургійного напрямку у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Висновки і пропозиції. Формування мовленнєвої професійної компетентності студентів вищого технічного навчального закладу – вимога державного значення. Ефективність професійно зорієнтованого мовлення залежить не тільки від суті засвоєних студентами понять, термінів і правил, а й від вдалого добору дидактичного матеріалу, який сприяв би опануванню фаховою лексикою, вільному спілкуванню на професійну тематику. Від того, наскільки вільно зможуть користуватися своїми професійно-мовленнєвими вміннями й навичками студенти, залежить їхня активність у виробничому та суспільному житті країни.

Список використаної літератури:

1. Амонашвили Ш.А. Принципы гуманного педагогического процесса. Размышления о гуманной педагогике. М., 1995. С. 186–193.
2. Бабич Н. Психологічні умови викладання і вивчення української мови. Українська мова і література в школі. 1990. № 8. С. 26–29.
3. Бутенко Н. Комунікативні процеси у навчанні: підручник. К.: КНЕУ, 2006.
4. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2008. № 3. С. 23–30.
5. Зимняя И.А. Лингвopsихология речевой деятельности. М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2001. 432 с.
6. Культура фахового мовлення / за ред. Н. Бабич. Чернівці: Книги – XXI, 2011.
7. Лариса Бутенко. Розвиток професійного мовлення майбутніх спеціалістів технічного профілю. Дивослово. 2014. № 1. С. 17–18.
8. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М.: Просвещение, 1969. 214 с.
9. Наталія Тоцька. Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного університету. Дивослово. 2009. № 9. С. 57–61.
10. Ольга Черемська. Зміст і структура навчальної дисципліни «Українська мова» в економічних ВНЗ / Ольга Черемська, Галина Гайдамака, Валентина Жовтобрюх. Дивослово. 2009. № 5. С. 30–34.
11. Педагогічна майстерність: підручник для вищих педагогічних навчальних закладів / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривonos, О.Г. Самещенко, В.А. Семиченко, Н.М. Тарасевич. К.: Вища школа, 1997. 349 с.
12. Поповський А.М. Чинники та античинники культури сучасного українського мовлення. Вивчаємо українську мову та літературу. 2008. № 13. С. 2–3.
13. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: [навч. посіб.]. К.: Вища школа, 2004. 335 с.

Лановая И. В. Формирование профессиональной языковой компетентности будущих инженеров горно-металлургического направления в технических заведениях высшего образования

В статье определены и теоретически обоснованы условия эффективного формирования профессиональной речевой компетентности будущих инженеров горно-металлургического направления в высшем учебном заведении. Обоснована необходимость введения курса «Украинский язык (по профессиональному направлению)» в высших учебных заведениях, его цель и основные задачи для формирования у будущих специалистов умений и навыков владения украинским литературным языком в профессиональной деятельности, выделены основные блоки при его изучении, а также основные составляющие процесса формирования языковой личности будущего специалиста.

Ключевые слова: профессиональная речевая компетентность, компетентностный подход, профессиональная речь, профессиональная коммуникация, языковая подготовка, профессиональная культура, профессиональная деятельность, языковая личность.

Lanova I. Formation of professional language competence of future engineers of mining and metallurgy in technical institutions of higher education

The article defines and theoretically substantiates the conditions for the effective formation of professional speech competence of future engineers in the mining and metallurgy sector in a higher educational institution. The necessity of introducing the course “Ukrainian language (in professional direction)” in higher educational institutions, its purpose and main tasks for developing future skills of the Ukrainian literary language in professional activities are defined, the main blocks in its study, as well as the main components the process of formation of the language personality of the future specialist are highlighted.

Key words: professional speech competence, competence-based approach, professional speech, professional communication, language training, professional culture, professional activity, language personality.